

Miguel Vicente Pedraz,
Doctor en Ciències de l'activitat física
Professor d'Epistemologia de l'activitat física.
INEF de Lleó.

Maria Paz Brozas Polo,
Llicenciada en Educació Física
Professora de pedagogia de l'Activitat física.
INEF de Lleó.

LA DISPOSICIÓ REGULADA DELS COSSOS.

Proposta d'un debat
 sobre la cultura física popular
 i els jocs tradicionals.

Paraules clau: Educació física,
 cultura física, poder, cos, dis-
 tinció social.

Abstract

Starting from the concepts of physical education and physical culture and their different meanings, in this article we show, in a critical way, but, above all, as a way of opening a debate, the dominant character that the models of corporal sports behaviour of our society have. As all the divisions and social powers reveal themselves more evidently the more they reflect corporal divisions and powers exercised from the body and over the body, sport and within this the distinguished specialties which make up social forms that tend to perpetuate a regulated disposition of the human body that is dominant, i.e., a certain order emotive and practical of social relations with whose power cultural diversity is destroyed which supposes, among other manifestations of physical culture, traditional games.

Resum

Si partim dels conceptes d'educació física i cultura física i també de les diferents accepcions, en aquest article es planteja d'una manera crítica, però sobretot com una forma d'obrir un debat, el caràcter dominant que tenen els models de comportament corporal esportiu de la nostra societat. En la mesura en què totes les divisions i poders socials es manifesten de manera més evident quant més reflecteixen divisions corporals i po-

ders exercits des dels cos i sobre el cos, l'esport i, dins d'aquest, les especialitats *distingides* constitueixen formes socials que tendeixen a perpetuar una disposició regulada dels cossos hegemònica, és a dir, que tendeixen a perpetuar cert ordre emotiu i pràctic de les relacions socials, amb el poder de les quals es destrueix la diversitat cultural que suposen, entre altres manifestacions de la cultura física, els jocs tradicionals.

L'article que presentem porta el títol de *la disposició regulada dels cossos*.



Pretén acostar-se críticament als models d'activitat física i usos del cos dominants de la nostra societat. Aquest és un tema en què les qüestions, a propòsit dels jocs tradicionals, no constitueixen el nucli del discurs, sinó més bé un referent sobre el qual en última instància es planteja el debat del seu estatus cultural o, si es vol, el debat de la seva raó de trobar-se en una cultura en què els gestos i els gustos estan cada cop més determinats per les maneres que proposa i imposa la sensibilitat esportiva.

Per a això, partim de l'anàlisi dels mecanismes socials pels quals es legitimen determinades manifestacions i formes culturals i se'n deslegitimen unes altres. És a dir, de l'anàlisi de les regles del joc que en la nostra cultura orienten o determinen la construcció dels sabers, les sensibilitats, els gustos i les valoracions que reben les activitats corporals, en definitiva, les regles del joc que orienten o determinen les pròpies pràctiques corporals i la manera de comprendre l'educació física per als professionals de les activitats físiques.

Atès que no seria productiu començar amb una anàlisi del concepte de cultura i la seva relació amb altres conceptes del seu mateix entorn semàntic com ara la civilització o l'educació —tema que ja per si mateix és bastant complex i interessant—, podem recórrer, per abreujar, a la coneguda definició de Tylor formulada a finals del segle passat. Per a aquest autor, la cultura és un complex que inclou coneixements, creences, arts, moral, lleis, costums i qualsevol altre aptitud o hàbit adquirits per l'home com a membre de la societat. Als conceptes que anomena Tylor —gairebé tots ells objectes no materials—, caldria afegir, i de fet així ho fa l'antropologia contemporània, tot el conjunt

*Quis sit sana tñ est replecio vana.
Tñtū viē comedē s nō p̄cordia lede.*



d'objectes materials de creació humana.

Serien objecte de la cultura tots els productes socials materials i simbòlics i, en aquest sentit, podem utilitzar el terme *cultural* per referir-nos als models de coneixement desenvolupats, a les normes establertes de la convivència, a les formes de la sensibilitat, etc., però també per qualificar el caràcter dels utensilis, màquines, aparells i tot tipus de construccions.

També per resumir, podem dir que s'entén per educació aquells processos més o menys intencionals i sistemàtics a través dels quals es transmet i es reproduïx o es recrea la cultura (1) i la major càrrega dels quals, es troba, per descomptat, fora de l'escola o de qualsevol altre institució inventada *ex professo* per transmetre-la (2). Malgrat que existeixen diverses possibilitats per anomenar aquesta part majoritària de l'exercici de la transmissió cultural, segons el matis que es vulgui destacar (3), podem anomenar-la genèricament *educació invisible*, ja que es tracta d'una

part de la transmissió-reproducció no explicitada i, per tant, de més difícil observació.

Ara el que s'ha planteja com a problema o com a objecte d'estudi relacionat directament amb l'entorn professionals de l'educació física és allò que es refereix a la cultura corporal i, per correspondència, a l'educació corporal o física. Què és la cultura corporal i què és l'educació corporal o, si es vol dir, cultura física i educació física?(4).

No sembla fàcil una distinció entre dos aspectes diferents de la cultura, un de simbòlic o intel·lectual i un altre de físic o corporal, en la mesura que totes les produccions de la cultura són sempre resultat dels actes dels homes i no dels seus cossos o dels seus *intel·lectes* separatament (5) (i al seu torn tots els productes de l'home configuren el seu comportament corporal o intel·lectiu a la vegada). Malgrat tot, això no té perquè ser un escull; les regles del joc establertes, les que ens permeten parlar de certa disciplina anomenada educació física, més o menys identificada per determinades

pràctiques professionals i per determinats discursos justificatius d'aquestes, les que permeten que hi hagi una matèria escolar i uns professors, els d'educació física, que la fan amb més o menys reconeixement social o prestigi, ens permeten continuar fent cert ús tècnic i propi de les paraules, sempre que aquest ús estigui convenientment definit i s'integri de manera coherent i lògic dins dels anomenats discursos justificatius. Si tenim en compte això, podem definir la cultura física com el conjunt de sabers, creences, valors, lleis, regles, hàbits, pràctiques, usos, actituds, esquemes perceptius i representatius, sensibilitats, utensilis, aparells, etc. adquirits o construïts per l'home que estan directament determinats per accions corporals i que, a la vegada, són determinants del comportament corporal (de les activitats físiques), molt especialment tot allò que contribueix a configurar el seu cos: la seva morfologia física i la seva morfologia simbòlica o representativa.

Així, pertanyerien a la cultura física o corporal les formes adquirides de relacionar-se corporalment amb l'exterior i amb un mateix (6), de les quals no es pot extreure el propi cos material, en tant que producte social. És a dir,

- Les tècniques i hàbits de representació corporal en les quals s'han d'incloure les formes del vestit i de la higiene, les formes de la cosmètica, els gestos modals i expressius que regeixen les formes de convivència, així com també, la cortesia, etc.,
- les tècniques i hàbits alimentaris,
- les tècniques i hàbits de comunicació no verbal,
- les tècniques i hàbits sexuals, així com l'aprehensió de les relacions sexuals (percepció i valoració del

sexe i gènere propi, percepció i valoració del sexe i gènere no propi, percepció i valoració de les expectatives intersexuals i alienes, etc.),

- les tècniques i hàbits en les activitats laborals,
- les pràctiques d'expressió escènica,
- les pràctiques de recreació i festives,
- les pràctiques curatives del cos,
- les formes adquirides com a representació del propi cos i l'aliè,
- les formes de comprendre la salut física,
- les formes de representació de l'espai en què es desenvolupa el cos i la forma pròpia d'ocupació de l'espai,
- les representacions del pudor, la vergonya o la intimitat i l'autocontrol dels impulsos que d'ells es deriva, és a dir, l'emotivitat somàtica,
- les representacions i aprehensió de la bellesa i la lletgesa corporal, la mesura i vehemència, l'elegància i la vulgaritat, la no postura i deixadesa, la soltesa i la malaptesa o, en general, l'harmonia i la disharmonia corporal,
- els mecanismes pels quals els ideals morals prenen cos sobre simbologies somàtiques (valoracions del dretà i esquerrà, alt i baix, davant i darrera, cap i peus o cua i cul, cosa que fa que en bona part d'expressions que indiquen postures i actituds corporals recordin i proposin estats anímics, representacions corporals de les *virtuts* i els *vicis*, etc.), aprehensió ètica, en definitiva, de tot el corporal i de les relacions somàtiques,
- les formes en què els poders socials són exercits des del cos i sobre el cos, o sigui, pràctiques de control i dominació corporal, com ara la coerció, la disciplina, la vigilància, el càstig, etc.,

- les formes de viure el cos,
- etc.

És a dir, tota una multiplicitat d'aspectes que constitueixen el suport de cada acte i de la pròpia existència que, a través d'expectatives i comportament que generen l'estil de vida —o més pròpiament, els estils de vida—, configuren uns estils de vida que, en la civilització i cultura occidentals la tradició de les quals ha estat sovint qualificada d'aliena a allò corporal, posen de relleu una contradicció però inevitable presència del cos com a eix des del qual s'opera tota percepció i racionalització de la realitat.

A més a més de tot això, són part de la cultura física les regles socials, les regles del joc social que regeixen la distribució de tals tècniques, hàbits, formes i representacions entre els individus segons sigui la seva pertinença a un o altre sexe, a una classe social o una altra, segons l'edat, la situació professional o altres factors; unes regles que posen de manifest que els gustos i les tendències de comportament físic no és quelcom aleatori no electiu, sinó que la seva distribució constitueix un vèrtex més en els mecanismes de la distinció social, tal com ho han posat de manifest, entre d'altres, Luc Boltanski (7), Jean Marie Brhom (8) o Pierre Bourdieu (9) (vegeu quadre 1).

La correspondència que s'estableix entre cultura i educació ens autoritza, en qualsevol cas, a definir l'educació física com tots aquells processos més o menys intencionals i sistemàtics a través dels quals es transmeten o es reproduïen els models de comportament i sensibilitat corporal. Models de comportament i sensibilitat que es concreten en l'adequació a aquests trets culturals amb els seus respectius recursos tècnics, emocionals i ideo-



lògics, és a dir, que es concreten en la inculcació d'uns usos i unes representacions del cos i, segons l'apuntat, en la pròpia construcció material del cos.

Per descomptat existeixen altres definicions d'educació física que podrien ser vàlides en algun context, però, en la mesura en què incloguin termes com *millora de les qualitats*, *desenvolupament de les potencialitats* o altres coses per l'estil, en clau positiva, les rebutjarem perquè contenen judicis, a vegades discutibles, pel que fa al valor del canvis que produeix l'educació. La definició que utilitzen deixa oberta la possibilitat d'una interpretació crítica dels processos educatius, és a dir, ofereix la possibilitat d'una interpretació de l'educació física com part del joc de poders a través del qual s'opera l'ordre social i, eventualment, com un procés regressiu que reproduceix una cultura repressiva.

De qualsevol manera, la correspondència que fem entre *educació* i *educació invisible* ens autoritza també a parlar d'*educació física invisible* i la definim com la que té lloc a través dels processos quotidians, amb freqüència menors, però insistents, presents en cada acte i a cada moment de la vida social pel qual som dotats cadascun (10) d'una sensibilitat, s'una forma de viure el cos, així com, d'una forma de ser, d'entendre'ns i d'organitzar-nos corporalment. Processos que tenen lloc des del moment en què naixem, si no abans, per la forma com ens pareixen, ens alleten, ens acaronen, ens transporten, ens parlen, ens asseuen, ens fiquen al llit, ens adormen, ens aixequen, ens despullen, ens vesteixen; després, per la manera en què ens inclouen i ens reclouen a la família, a l'escola o a la colla per criteris que tenen a veure gairebé sempre amb el nostre cos, pel

Luc Boltanski, quan estudia els usos socials del cos, descobreix com les desigualtats, quant a la representació i a la relació que els individus mantenen amb el seu cos, depenen dels llocs ocupats en el sistema de producció. Les regles que organitzen aquestes relacions—presentades com a regles de moral o cíviques—tendeixen a impedir una actitud reflexiva i conscient amb el cos en les classes populars—les que estan obligades a utilitzar el seu cos intensament—a la vegada que fomenta l'esmentada actitud en les classes altes.

Jean Marie Brohm adverteix com en les societats capitalistes s'imposen certs models d'activitat física i els *estils corporals* socialment controlats—fonamentalment en l'esport—per perpetuar el sistema de dominació i determinant, per tant, una condició del cos políticament repressiva.

Per a *Pierre Bourdieu*, les representacions i manifestacions corporals constitueixen espais socials diferents que depenen de l'*habitus* mediador, és a dir, formen part dels gustos i, com aquests, són producte de processos socials en els quals s'utilitza—com a arma configuradora i oculta—la violència simbòlica legitimada. Així, en les *Notes provisionals sobre la percepció social del cos*, ens recorda que el cos, malgrat de ser el més estable de la persona en allò que té de més natural aparença, és a dir, en les dimensions de la seva conformació visible (pes, talla, volum, etc.) és un producte social que depèn de mediadors com ara les condicions de treball i els hàbits de consum i poden perpetuar-se més enllà de les seves condicions de producció, és a dir, que poden expressar les diferències de classe (en la mesura que la relació amb el cos propi permet experimentar la posició en l'espai social mitjançant la comprovació de la distància que existeix entre el cos real i el cos legítim). En aquest sentit, es podria dir que la pertinença a les diverses classes socials i fraccions de classe s'observa no només en el tarannà i la bona manera del cos o en la manera de *viure el cos*, sinó que també s'observa en la forma del cos.

Quadre 1

nostre aspecte, la nostra forma, la nostra alçada, la nostra força, la nostra habilitat o la nostra astúcia; després, per les formes i motius pels quals ens castiguen, ens donen premis, ens indueixen, ens coaccionen, ens posen a jugar o a treballar, etc. Tot això ens construeix com a homes i dones, com a grollers o refinats, com a ordinaris o exquisits, com a deixats o ben plantats, com a prudents o gosats, com a tímids o extravertits i fins i tot, com a lletjos o bonics en l'ordre de la cultura física *pròpia* de la classe, de la facció de classe o del grup al qual pertanyem. En qualsevol cas, ens situa dins o fora de l'ordre de la cultura física dominant, perquè la feminitat, la masculinitat, la prudència, la gosadia, la timidesa, l'extraversió, la desgana, el posat, la grolleria, l'exquisidesa i també la bellesa i la lletge-

sa són, sobretot, models gestuals i maneres de viure el cos; maneres d'organitzar corporalment l'emotivitat que concorren en un ordre en què les propietats corporals són distribuïdes per les regles de joc de la cultura dominant.

Aquestes regles tendeixen a polaritzar les propietats i expressions corporals sublimant-les o denigrant-les (qualificant-les com a excel·lents o vils) segons siguin més freqüents entre aquells qui pertanyen a l'esmentada cultura dominant o entre aquells qui no pertanyen a ella, fan de la distribució de les esmentades propietats un dels més contundents mecanismes de legitimació i *naturalització* de la distinció social, distinció que, per molt legitimada o naturalitzada que es mostri, no està exempta de tensions dinamitzadores en qual-

sevol dels àmbits de la vida social (vegeu quadre 2).

En l'àmbit de les pràctiques físiques, s'inclouen jocs i activitats de pati, el treball, formes de presentació, les formes de tracte, l'escenografia cerimonial, etc., tensions que reflecteixen l'oposició de les forces contradictòries que es generen en el si de les diferents capes socials i entre unes i altres capes. En les capes inferiors, l'oposició entre (1) les tendències a equiparar-se a les capes superiors mitjançant l'adopció dels seus costums i (2) les tendències a afirmar-se o a identificar-se solidàriament a través dels costums propis. I en les capes superiors, la contradicció entre (1) les tendències a distingir-se mitjançant unes formes de comportament privatives (tendència que fa buscar noves formes quan les velles ja no distingeixen) i (2) les tendències a imposar a tota la societat tals trets, com ara els trets legítims i d'aquesta manera a fer-se hegemònics. Tals tensions constitueixen l'estímul pel qual continuament s'ordena i reordena el mapa dels gestos (tot i que en una direcció concreta, cada cop més elaboració o refinament i cada cop major autocontrol sobre aquest (11)) i segons el qual apareixen definides socialment les formes del comportament com a formes cultes o populars, formes fines o grolleres, exquisides o vulgars, etc. segons apareguin o no acreditades per uns i altres individus que les practiquen. I això val tant per a les pràctiques recreatives com per a les pràctiques laborals o a les formes del tracte entre d'altres.

Doncs bé, l'*educació física invisible*, a la qual estem tractant d'aproximar-nos, estaria configurada pel conjunt de processos culturals no necessàriament premeditats a través dels quals els individus queden involucrats en una determinada *latitud* del mapa

dels gestos i de la sensibilitat corporal o, el que és el mateix, en una forma prevista de comportament, és a dir, atrapats en la retícula de les regles de joc del poder o, com diria P. Bourdieu (1991, 118) (12), en la *disposició regulada dels cossos*, aquesta disposició de la qual tot ordre social *ben ordenat* en treu sistemàticament partit. Unes regles per les quals cadascú configura la seva corporalitat en un espai social determinat i fora del qual difícilment encaixa l'esmentada configuració corporal. Això fa que resultin ridículs determinats gestos en determinats llocs i contextos perquè són massa fins o perquè són massa vulgars, però també, pel mateix, el que fa que en alguns àmbits socials o classes resultin impropis, ordinaris, de mal gust i fins i tot, vergonyosos, no només determinats costums, sinó també determinades aparences, pràctiques, gestos, expressions, actes i gustos que en d'altres serien absolutament normals (i fins i tot, correctes i de bon gust) o, simplement passarien desapercebuts (13).

En aquest sentit, la distribució d'hàbits, entre els quals es troben els hàbits de comportament físic, en funció de les classes socials no només manifesta que determinades activitats queden reservades per a aquells qui tenen capacitat econòmica de suportar-les. Abans que res, posa de relleu que la construcció dels gustos —en aquest cas, els d'activitat física—, pels quals en darrera instància es configura una forma de ser i d'actuar corporalment, respon a factors d'identificació i distinció social dels quals evidentment no es pot excloure, com un element més i de gran pes, el poder econòmic. Sembla clar que hi ha moltes activitats que econòmicament estan a l'abast de molts i, malgrat tot, no les practiquen i sobretot, no els hi agraden perquè no pertanyen a l'univers de la seva cultura física. Així ma-

teix, persones de classes inferiors i renda menor no se senten atretes per les pràctiques típiques de les classes superiors, també perquè no pertanyen a l'univers de la seva cultura física. No és estrany, en aquest sentit, l'expressió de *mariconada* amb la qual són qualificades aquelles pràctiques de relació abstracta o simbòlica amb el cos per part d'aquells qui han après a tenir una relació instrumental i productiva del seu cos i, viceversa, l'expressió *animada* amb la qual aquests darrers tendeixen a qualificar les pràctiques, pot ser més esforçades, que solen agradar als primers.

Tot i així, la dinàmica d'aquest procés mogut per les tensions diferenciadores i identificadores de les qual parlàvem abans, fa que poc a poc les classes dominants vagin imposant els seus gustos i els seus gestos a les dominades en allò que es pot considerar com una manera de colonització cultural; sobretot, la colonització que fa que cada cop més s'identifiqui el *bon gust*, les *bones maneres* i en general, l'estil de vida *desenvolupat* amb el *bon gust*, les *bones maneres* i l'estil de vida de les capes socials i grups dominants, generalment amb l'estil de vida de la burgesia urbana (que al seu torn tendeix a prendre les seves maneres dels models aristocràtics) que exerceix la seva dominació sobre altres grups urbans i suburbans, així com sobre grups no urbans deslegitimant les seves formes culturals. Així mateix, la colonització que fa que s'identifiquin les formes de comportament òptimes o desitjables amb les formes pròpies dels grups d'edat dominants (l'estil juvenil sobre el senil) o amb l'estil de vida del sexe dominant (l'estil *viril* sobre el femení). Respecte això, es pot dir que l'estil de vida esportiu, en tant que manifestació privilegiada de la cultura física dominant (burgesa,



urbana, juvenil i masculina), de trets uniformes i uniformitzant, tendeix a assimilar i per tant, a destruir altres formes d'expressió corporal, fonamentalment les formes típicament no burgeses, suburbanes, rurals, típicament d'adults i de vells i típicament practicades per dones, debilita la capacitat de diversificació i desenvolupament, en general, de les formes de la cultura física popular.

En aquest context, que és el de la relativitat cultural, però evidentment, el del joc del poder per imposar models de sensibilitat i, al seu torn, per obtenir les credencials de la *distinció*, escau situar no només l'anàlisi de l'educació física invisible, sinó també el de l'educació física visible o, si es vol, escolar i el dels continguts que la configuren. El que volem dir és que seria precís partir d'aquests plantejaments per comprendre de manera crítica la manera com ha estat configurada socialment la cultura física dominant i els mecanismes de poder pels quals es produeix una selecció que legitima unes coses com a pròpies de l'educació física i en deslegitima d'altres, i quan es diuen coses, és precís entendre tant continguts com formes pedagògiques. És a dir, les activitats que omplen el temps i l'espai de l'educació física, l'escenografia i rituals propis de les sessions, els instruments que s'utilitzen, les concepcions generals del cos i de la societat que orienten la pràctica, les discursos l'esmentada pràctica, etc. Uns continguts i unes maneres sobre els quals rarament ens preguntem i, si ho fem, ho fem en clau tècnica, és a dir, segons uns analitzadors que poden arribar a qüestionar certs elements de la lògica interna del sistema però que impedeixen qüestionar el mateix sistema; és a dir, qüestionen una o altra regulació disposada dels cossos, però no és el fet mateix de la

Si fem una ullada als mecanismes de construcció dels hàbits en el procés de la civilització, segons una anàlisi com la que va dur a terme Norbert Elias en El procés de la civilització, ens adonarem que pot oferir-nos algunes de les claus del funcionament d'aquestes tensions dinamitzadores. Si analitzem les formes de sensibilitat medieval, verdadera gènesi de la sensibilitat occidental, ja que és el moment en què comencen a forjar-se gran part de les formes de la socialitat que ens caracteritzen i les formes de sensibilitat que guien una bona part dels nostres coneixements, observem com les diferents categories socials d'aleshores, els estats o els estaments, apareixien corporalment caracteritzats; l'aristocràcia cavalleresca, a causa de l'ostentació dels trets corporals excel·lents, trets que inicialment podien cristal·litzar en la força, la gosadia i el valor i posteriorment amb el procés d'acortesament en la mesura, el tracte mesurat i la regularitat gestual, és a dir, la cortesia per oposició a la vulgaritat, rudesia i vehemència característica de les capes inferiors. A mesura que aquestes capes anaven adquirint les maneres típiques de les capes superiors com a manera d'identificació i, per tant, d'ascens social, aquelles anaven reconstruint el mapa dels seus gestos, inventant noves formes i nous estils d'actuació corporal com a mitjà per preservar el seu estatus com a mitjà de preservar la distinció. I cal d'incloure-hi des de l'ús dels artefactes, com la forquilla o el tovalló, fins a les pràctiques refinades de la higiene, passant per les activitats de recreació. Aquest és bàsicament la manera com construeixen, es compliquen i es refinen les regles de comportament públic i privat de què formen part l'evolució dels gestos i els gustos i, en general, del desenvolupament de la nostra sensibilitat somàtica (prejudicis, escrúpols, sentiments de vergonya i pudor, emotivitat, control de l'agressivitat) que en la nostra cultura són inseparables dels processos de legitimació de la distinció.

En aquest aspecte, cal aturar-se en la semàntica que hi ha en els actuals modals de cortesia, el comportament ordenat a la taula, en els costums respecte de les necessitats corporals, en les exigències del bon gust, etc. en relació amb les diferents categories socials vigents.

Quadre 2

disposició regulada com a forma de dominació. Una disposició que, proveïda en el procés de naturalització-legitimació, fa veure la realitat existent com a natural (la que fa veure la infància, el joc, l'activitat motriu, l'esport, l'educació, etc. i les relacions entre si segons els definidors habituals (per exemple, dins la nostra cultura professional, la consideració de l'esport —o les pràctiques esportives— com a element pedagògic de primer magnitud en el desenvolupament de la personalitat infantil) i, en conseqüència, certs continguts, maneres i discursos com a intocables, així com altres són vistos com a impensables i, per tant, ni tan sols dignes de consideració.

Quant a això, hauríem de preguntar-nos què és el que fa pràcticament obligatori l'ús de la roba esportiva en

la classe d'educació física, què fa tan infreqüent els jocs de bales o xapes alhora que és tan freqüent l'exigència de realitzar *correctament una tombarella*, un *pi*, no sé quin tipus de salt i, amb ells, una determinada gamma d'esports. Així mateix, l'escassa acoïlla de la discussió (que faria somriure més d'un) de si escau o no ensenyar tècniques corporals domèstiques en la classe d'educació física: fonaments de costura, fontaneria, electricitat o ofici de paleta, l'habilitat dels quals sovint requerim o, així mateix, els modals i gestos de cortesia —ens referim als altes modals i gestos de la *cort* que no són esports—, tots els quals pertanyen a o es relacionen amb l'univers de la motricitat que s'aprèn.

Dins d'aquesta lògica, s'hauria de parlar i fer revisió, per no haver

d'anar més lluny, de conceptes que estan als límits de la pròpia definició (dominant) de l'educació física escolar com ara són:

- el concepte de salut, excessivament objectivitzat i en els darrers temps, en els temps esportius que corren, desmesuradament relacionat amb la pràctica esportiva,
- el concepte de capacitat física i eficiència física, excessivament relacionat amb el rendiment i, en els temps esportius que corren, desmesuradament relacionat amb el rendiment esportiu.
- el propi concepte d'activitat física, també desmesuradament esportivitzat fins al punt que ordinàriament es confonen els termes activitat física i esport,
- el concepte de desenvolupament i *realització* personal, relacionat de manera pràcticament axiomàtica amb la pràctica física i hàbits *quasiesportius*,
- el propi concepte i representació del cos,

Sembla evident que tot això obeeix a factors selectius no neutrals ni naturals estretament relacionats amb la dinàmica i l'exercici de poder de les capes socials dominants. En aquest cas, el poder de la burgesia per imposar (al llarg dels segles XIX i XX, en què la configuració de l'educació física escolar presenta un punt d'inflexió) els seus models distintius que, si abans van estar relacionats amb la milícia —i secundàriament amb l'ortopedisme—, després s'han relacionat amb aquests models recreatius eminentment burgesos als quals anomenem esports i que, com han posat en relleu ja molts sociòlegs crítics, constitueixen models d'activitat física que involucren l'individu en un sistema de relacions idèntic al siste-

ma de producció-explotació del capitalisme. Uns models imposats moltes vegades a costa dels models tradicionals i populars, no cultes, d'activitat física i recreativa a través dels quals les classes dominants exerceixen el seu domini en la mesura que difonen un estil de vida, l'esportiu, que és un estil de la burgesia i les classes acomodades (malgrat la difusió cap avall de moltes modalitats esportives que ja són *patrimoni* suburbà). Aquestes formes s'imposen com els models corporals i no ben bé del *gust*, sinó del talant *emprenedor*, *actiu*, *competitiu*, *dominador* — al cap i a la fi agressiu— que la societat meritocràtica valora i estimula. Uns models que fan, a aquells qui no hi tenen accés (voluntària o obligadament), creditors del mal gust, de la vulgaritat i fins i tot del desarrelament, molt especialment, creditors de la malaptesa experimentada com a impossibilitat de salvar la distància entre el *cos real* (el *cos propi*) i el *cos legítim* (el *cos ideal* i *publicitat*) (14) una espècie d'anòmia cultural del cos.

Evidentment en una societat esportivitzada fins la medul·la, ja no es tracta tant de ser o no ser esportiu, sinó de veure quin espai esportiu s'ocupa quant a gustos i pràctiques de tal forma que la distinció social es dona en la mesura en què els gustos i hàbits es distingeixen socialment segons classificadors que tendeixen a la polarització. En un extrem, el golf, l'hípica, esports nàutics i, en general, aquelles pràctiques que tenen a veure cada vegada més amb una utilització suau del cos i, en l'altre extrem, la boxa, les arts marcial, el futbol i, en general, aquelles pràctiques que tenen a veure amb una utilització exhaustiva, esforçada, instrumental del cos (15), de manera que reproduïen així els usos i representacions que cada qual fa del seu cos en la realitat no espor-

tiva. D'aquesta manera, es posa en relleu que l'esport, no només obeeix a les mateixes regles ni es juga amb les mateixes regles que en la resta dels àmbits del sistema que l'inventa, sinó que apareix com un conjunt de regles que es prenen com a bàsiques o imprescindibles per al sistema, en la mesura que es compleixen les funcions que en altres moments complien altres institucions socials, com ara l'escola o l'església. I és que l'esport apareix com una gran escola, com una gran església (amb un poder d'evangelització molt superior a qualsevol altre església reconeguda) on tothom, al capdavant, quedem ideològicament involucrats i emocionalment identificats fins i tot en les distincions que la ideologia de l'esport legitima; compleix les mateixes funcions que complien aquestes pel fet que esmorteix les tensions socials a través de les adhesions incondicionals que fomenta i a través dels sentiments de pertinença intensos, però simples que desperta (16).

Amb això pretenem dir, que l'esport de nostres societats es mostra com un gran colonitzador de la cultura física fins al punt que apareix com a principal definidor d'aquesta en tots els entorns; s'estén a tots els pobles de la terra portant models d'activitat que no els són propis, així com el capitalisme els imposa models econòmics i de producció-explotació que tampoc els són propis. Aquesta extensió-exportació es pot dir que té dos fronts, un llunyà i un proper; el primer és el dels països d'òrbites culturals tradicionalment alienes al capitalisme com Àsia i Àfrica on els últims redutes estan sent irreversiblement conquerits i l'altre front és el de les cultures autòctones del nostre entorn més proper, fins fa pocs anys identificables per les seves peculiaritats —també les del comportament cor-



poral— i cada vegada més desproveïdes d'allò propi com a conseqüència de la penetració de l'esport. Sobre aquest aspecte, cal assenyalar que no es tracta només que l'esport substitueixi i per tant, faci desaparèixer, per exemple, els jocs autòctons i altres pràctiques físiques, sinó que, en general, s'esportivitza la pròpia vida quotidiana especialment visible en les pràctiques recreatives infantils o en les festes dels pobles, en gran mesura i cada vegada més organitzades al voltant de les competicions esportives. En elles, els elements rituals i mitològics característics dels jocs i altres pràctiques són substituïts pel ritual esportiu essencialment diferent. Un ritual, l'esportiu, que es revela:

- mancat d'espontaneïtat,
- desarrelat de les condicions d'existències locals,
- desconnectat de les formes de vida quotidiana,
- hiperreglamentat, objectivitzat i quantificat,
- transcendentalitzat l'agonisme i els seus resultats,
- desproveït de la senzillesa i variabilitat pròpia d'allò popular
- desproveït d'elements tradicionals de relació amb l'entorn.

Així mateix, sembla clar que si el joc i altres pràctiques corporals tradicionals i populars han evolucionat al mateix temps que la pròpia realitat social i ambiental on s'insereixen, complint moltes vegades funcions catàrtiques, l'esport introdueix elements de canvi propis de les societats urbanes i tecnològiques en entorns el ritme dels quals és diferent i provoca desajustaments culturals i, en conseqüència, conflictes relacionals, és a dir, incoherència en la relació dels diversos objectes culturals entre sí i en la rela-

ció emotiva i pràctica que les persones estableixen amb els esmentats objectes.

Referent a això, seria interessant fixar-se en l'impacte que suposa el poliesportiu o *uniesportiu* (en general en totes les comunitats però, sobretot, en les petites comunitats rurals) enfront a les vertaderes polifuncionals era i plaça del poble, no només des del punt de vista ambiental i estètic sinó, fins i tot, funcional. L'era i la plaça del poble eren al seu torn *tertúlia, mercat, plaça, plaça de braus, saló de ball, cinema, teatre, carpa de circ o camp de joc*; era terreny comunitari de tot allò que, per ser-ho, permetia que el joc participés obertament una mica de tot a la vegada, enfront el tancat, encotillat i desarrelat esport. Malgrat tot, els models d'activitat física dominants, els esports, imposen la seva lògica i amb ella, els seus equipaments i les estructures emotives i de pensament que fan desaparèixer no ja els models populars d'activitat física, sinó fins i tot els models populars de convivència i de relació amb el medi ambient. Transforma la cultura tècnica pràctica de tradició no fixada, però no imposada, en una cultura tècnica teòrica de tradició forçada.

Un exponent d'aquest fenomen és la reconversió dels jocs i altres pràctiques autòctones en esport, amb el propòsit explícit de contribuir al manteniment de tals pràctiques, fruit d'una recent sensibilitat ecològica (o etnològica) cap a les cultures minoritàries i no dominants. Malgrat tot, cal assenyalar que aquesta estratègia constitueix una arma que es torna contra la pròpia intenció conservacionista, ja que, si bé és cert que en moltes ocasions eviten la desaparició total d'alguna determinada, ho fan en detriment del sentit tradicional de la pròpia pràctica transformada en allò que no era. És a dir, acaben amb l'esmentada pràctica. És cert que la lluita

lleonesa s'ha conservat, però en detriment d'allò que la lluita lleonesa significava per aquells qui participaven d'ella en un o altre sentit; s'ha esportivitzat (burocratitzat, capitalitzat, reestructurat conforme a altres models administratius esportius, s'ha remodelat tècnicament conforme a altres models tècnics de lluita esportiva de major eficàcia esportiva, s'ha reconduït i readaptat als poliesportius i fins i tot, s'ha sotmès a les anàlisis praxiològiques que, es vulgui o no, transformen la dinàmica d'unes accions motrius que fins fa poc estaven inserides dins la pròpia dinàmica d'allò popular, en la dinàmica tradicional. El mateix es pot dir d'innumerable pràctiques autòctones populars de la geografia europea, i molt especialment de l'espanyola, malgrat que evidentment i per fortuna, existeixen encara pràctiques que fins i tot en ciutats mitjanes i grans subsisteixen amb certa autonomia cultural al costat o al marge de la cultura física dominant. Aquest és el cas del joc de bitlles lleonès i moltes de les variants que perviuen en la regió en què els aficionats pràcticament encara no es posen el *xandall*, ni *escalfen* abans de cada sessió. En aquest sentit, es pot dir que el màxim exponent cerimonial de la universalització de l'esportivisme, els Jocs Olímpics, el fantasma del qual sotja moltes de les pràctiques encara no reciclades a l'estil i forma esportiva i les integra com a seccions d'exhibició primer, i com a vertaderes seccions competitives del propis Jocs més tard, constitueix una veritable amenaça per a les pràctiques autòctones d'activitat física lúdica competitiva en la mesura que això suposa la claudicació a les regles de joc de la cultura dominant i les seves gegantesques escenografies alienes, segons l'assenyalat anteriorment, a allò local i quotidià en què les

esmentades pràctiques van sorgir i es van desenvolupar.

Està lluny de la nostra intenció defensar el joc tradicional enfront l'esport, perquè aquells ofereixin més i més variades formes motrius i amb interaccions més riques en el seu conjunt que els models restringits dels esports, tot i que això no sigui realment així (segons les afirmacions, per exemple, de l'autoritzat Pierre Parlebas) (17), perquè no són el joc ni altres pràctiques físiques tradicionals com a medi de l'educació física el que volem destacar, sinó les esmentades pràctiques tradicionals com a objectes de les cultures (no dominants) que potser poguessin fer-se creditors d'alguna atenció pedagògica. Es tracta de discutir sobre el valor etnològic, social, emocional d'aquestes pràctiques i, a la llum del risc que suposa l'esportivització de la cultura física de les esmentades pràctiques, obrir el debat sobre les possibles alternatives.

Roland Renson (1994, 2-4), pel que fa aquest tema, estableix una disjuntiva que es xifra en els termes contraposats de preservació o conservació. La preservació seria l'alternativa derivada de considerar els jocs tradicionals com productes culturals anacrònics i acabats que només haurien de ser observats a distància en el seu entorn natural com qualsevol espècimen en extinció del qual, en tot cas, es porta un exemplar al museu i s'explota turísticament. La conservació seria l'alternativa derivada d'aquells qui consideren els jocs tradicionals com objectes culturals valuosos en la mesura en què segueixen complint una funció en la societat actual. Malgrat tot, atès que les condicions i les regles del joc de la cultura física dominant han imposat models d'activitat física al costat dels quals difícilment poden subsistir els jocs tradicionals, la seva conservació passa per

l'adaptació als nous temps, és a dir, per al seva esportivització.

Potser aquest sigui un punt de partida no gens menyspreable per al debat proposat, però només això, un punt de partida. Des del nostre punt de vista, hi hauria una altra possibilitat potser menys pragmàtica i fins a cert punt menys realista, però que hauria tenir-se en compte, almenys com a forma de presa de posicions davant el que venim anomenant les regles del joc de la cultura física, és l'alternativa derivada de la consideració crítica de la cultura dominant, és a dir, de l'esport en tant que colonitzador cultural sobre el qual prendre determinades reserves. Una possibilitat segons la qual, l'esforç hauria d'anar encaminat al desenvolupament dels hàbitats culturals minoritaris i no dominants des dels seus propis trets amb el respecte a la seva identitat. Una possibilitat que exigeix investigació i documentació sobre el patrimoni de les tècniques del cos. Una possibilitat que, per descomptat, parteix de l'observació de l'esport, la cultura esportiva i les regles de comportament que imposa com a mecanismes i instruments de poder en una cultura hegemònica, selectiva i excloent que exerceix hegemonia, selecció i exclusió.

Evidentment, es tracta d'una alternativa no exempta de problemes, no només en allò pràctic, sinó també en l'ideològic. En el terreny d'allò pràctic, caldria preguntar-se per les possibilitats reals de portar a terme, en primer lloc, una acció potenciadora dels hàbitats culturals. En segon lloc, una acció descolonitzadora que tingui en compte les condicions d'existència de la societat tecnològica, unes condicions en les quals una bona part de la responsabilitat en l'orientació i tendències del comportament i la sensibilitat correspon als *mass media*, els discursos subjacents dels quals estan

en la pràctica molt allunyats del foment de la diversitat. Però, fins i tot si els poders mediàtics i la seva filosofia uniformadora i dominoformista (18) no constituïssin en la pràctica un escull, ideològicament també seria necessari preguntar-se, per exemple, si d'una anàlisi com la que antecedeix es podria desprendre la necessitat d'una intervenció (pedagògica) que permetés mantenir les pràctiques populars i autòctones fora del contacte colonialista de la cultura esportiva dominant. Caldria preguntar-se si el fet d'evitar els riscos d'interiorització de l'ordre dominant de la cultura física no seria més greu que aquesta interiorització en la mesura que privaria encara més els seus protagonistes (les classes populars residents en els hàbitats culturals no dominants) dels sabers i les pràctiques *legitimades* (19). Una privació que, lluny de prestigiar i permetre la supervivència cultural de tals hàbitats, aprofundiria possiblement en la seva desqualificació, en la mesura que el ritme de canvi de la cultura dominant obriria encara més la bretxa de la distinció respecte d'aquells qui, al cap i a la fi, seguirien sent en el millor dels casos innocents o simples i, en el pitjor dels casos, *ignorants o primitius* en un ordre hiperelaborat i hiperformalitzat en el qual les cultures populars no passarien de ser reserves, momificacions de la civilització, paisatges pintorescos en algun racó d'una geografia monòtona que potser quedaran a mercè de la moda turística.

Notes

- (1) Mitjançant l'educació, es transmeten fonamentalment els elements de la cultura simbòlica per la qual cada ésser humà construeix



el model de sensibilitat del seu entorn. Evidentment, no és educació el mecanisme pel qual reben els objectes materials, malgrat que sí el mecanisme pel qual s'adquireix certa sensibilitat pràctica o afectiva cap als esmentats objectes i que contribueix a la seva perpetuació o al seu desenvolupament com a objectes culturals vigents. (Vegeu malgrat tot, les referències al concepte cultura física de cultura física en el text i notes següents).

- (2) Segons un informe de la UNESCO, apuntat per Julián Miranda, un 80% d'allò que el nen sap ho aprèn fora de l'escola i d'allò que aprèn dins d'aquesta, només un 5% li és útil per a la seva vida adulta. A Julián Miranda, (1989, 56), *El joc i l'educació física. Integració o revisió?*, dins la revista *Apunts*, núm. 16-17, Barcelona.
- (3) Per exemple, existeix un terme antropològic *enculturació*, que destaca els aspectes de l'assimilació cultural especialment relacionats amb la difusió de dues cultures diferents; existeix el terme *socialització* que posa en relleu sobretot els processos d'inclusió; així com també existeixen diferents termes pedagògics que s'aproximen segons diferents matisos, com ara *educació informal* o *educació no formal*, sense oblidar-nos, per descomptat, del *currículum ocult* que, tot i pertanyent a la institució escolar intramurs, no constitueix una variable de tractament pedagògic.
- (4) No hi ha correspondència en aquest article entre els conceptes *productes* o *objectes físics* de la cultura i cultura física. Aquesta s'usa en sentit tècnic que es dona en l'entorn professional de l'educació física, tot i que amb matisos que es veuran més endavant.
- (5) José María Cagigal ja es va referir a aquest mateix aspecte en *Cultura física i cultura intel·lectual*. Cagigal, J. M. (1979, 14), *Cultura física i cultura intel·lectual*, ed. Kapelusz, Buenos Aires
- (6) Adquisició que es configura, sobretot i molt abans que com a resultat d'un procés d'ensenyament-aprenentatge, com a adhesió constitutiva i incondicional i inevitable a les condicions del *joc*, al terreny del qual no s'entra, sinó dins del qual es neix.
- (7) Boltanski, L., (1971) *Les usages sociaux du corps*, A *Revue des Annales ESC*, núm. 1.
- (8) Brohm, J.M. (1982) *Sociología política del deporte*, Ed. Fondo de Cultura Económica, Méjico.
- (9) Bourdieu, P. (1991) *La distinción*. Ed. Taurus, Madrid.
- (10) Diem *cada qual* com expressió abreujada d'allò que en rigor vol dir cada civilització, cada cultura, cada poble i, sobretot, cada classe, cada facció de classe, cada col·lectiu o grup menor dins de cada facció de classe —col·lectiu professional, sexual, d'edat, de

procedència geogràfica, d'opció ideològica, etc.

- (11) Vegeu, pel que fa a això, d'Elías, N. *El procés de la civilització. Investigacions sociogenètiques i psicogenètiques*, ed. Fondo de Cultura Económico de Madrid, 1988.
 - (12) Ens referim a les *posades en escena* que suposen tant les grans cerimònies com altres manifestacions menors amb la intenció d'ordenar els pensaments i de suggerir els sentiments. Bourdieu, *El sentit pràctic*, ed. Taurus, Madrid, 1991.
 - (13) El fet que determinades aparences, usos, gustos, etc., passin desapercibuts en determinat àmbit o grup socials (és a dir que no arribin a merèixer en primera instància qualificatius com ara groller, normal o exquisit), pot interpretar-se com un aspecte més del caràcter hegemònic de la cultura física dominant en la mesura en què l'esmentada aparença, ús o gust manca, per al grup, d'indícis significatius pels quals emetre una qualificació. Per exemple, combinar xandall i sabates pot resultar vulgar per a un grup, aquell que d'alguna forma ha aconseguit imposar com a norma del bon gust l'*uniforme* i allò de *cada cosa amb allò seu*; un altre grup, al qual podríem anomenar intermediari, seria aquell per al qual tot i considerant-lo no exquisit, i que, per tant no dubtarien en rebutjar en determinades situacions, no seria considerat com quelcom especialment *fora de to*; i finalment un altre grup, situat en l'extrem oposat de la cultura dominant, seria aquell per al qual tal ús passaria desapercibut en la mesura en què els seus patrons de comportament i sensibilitat es troben massa allunyats dels patrons dominants d'elegància, bon gust, etc., —els patrons que defineixen també la vulgaritat— i, per tant, no participen del referent que situa en determinats usos entre la ridícula i el seu contrari.
- Seria interessant, en aquest sentit, analitzar per exemple què és el que fa que sembli groller —almenys per al cercle de cultura dominant— menjar amb les mans la major part dels aliments (però no tots), de manca de delicadesa gratar-se en públic, de mal gust parlar amb la boca plena, vulgar abocar-se a determinades inclinacions com ara escoltar música «bacalao» i, al contrari, que sembli de bon gust utilitzar la pala del peix, fi menjar la fruita amb coberts, elegant combinar determinades peces i colors, fi usar determinades expressions, exquisit abocar-se a determinades inclinacions com ara jugar al golf i que tot això sigui relatiu a la classe social, entre d'altres aspectes, de tal forma que allò que en un àmbit és correcte, en un altre és groller i allò que en alguns és exquisit, en d'altres és cursi.
- (14) Segons Pierre Bourdieu (1982, 184).

- (15) En aquest paràgraf, ens centrem en el caràcter distintiu de la pràctica esportiva i, per això, contraposem esports de «gust exquisit» a esports de «gust no exquisit» als ulls de la cultura dominant. No entrem a analitzar altres pràctiques corporals *suaves* no esportives com ara la dansa o les anomenades *noves pràctiques de alliberació corporal* (bioenergètica, gestalt, etc.) en oposició i, com a forma de distinció, a les pràctiques quotidianes o domèstiques de distensió.
- (16) Quant a això, es pot dir que l'esport modern forma part del conjunt simbòlic i ideològic que funciona d'una manera no molt diferent a com ho fan les religions tribals; té un alt component de fascinació emotiva que canalitza el pensament crític cap a terrenys ideològicament segurs, fomenta la uniformitat de gestos i gustos a través dels valors que difon i, fins i tot, en allò extern, el ritual esportiu s'assembla en molts aspectes al de les cerimònies religioses. En aquest sentit, malgrat que són molts els conflictes que es generen en l'àmbit de l'esport (explosions de violència, exacerbació localista i nacionalista, etc.), aquests queden reabsorbits o dissolts per tot un conjunt autoreproductiu que té més d'integracionista (o integrista) que del contrari.
- (17) Segons Roland Renson (1991, 3).
- (18) «Uniformadora» perquè tendeix cap a la unitat cultural i dominoformista, perquè l'única forma que difon és la de la cultura dominant.
- (19) En aquest aspecte, tot i que no es refereix a les pràctiques físiques, Claude Grignon (1993, 127 a 136) ha posat en relleu el greu risc segregacionista que podria corre's amb l'aplicació d'una política educativa en tals termes; és allò que ell qualifica de «deriva populista».

Bibliografia

- BOLTANSKI L. (1971) *Les usages sociaux du corps*. A *Revue des Annales ESC*, núm. 1.
- BOURDIEU P. (1982) *Notas provisionales sobre la percepción social del cuerpo*. A VVAA (Wright C. director) *Materiales de sociología crítica*. Ed. La Piqueta, Madrid.
- BOURDIEU P. (1991) *El sentido práctico*. Ed. Taurus, Madrid.
- BOURDIEU P. (1992) *La distinción*. Ed Taurus, Madrid.
- BROHM J. M. (1982) *Sociología política del deporte*. Ed. Fondo de Cultura Económica. Méjico.

- CAGIGAL J. M. (1979) *Cultura física y cultura intelectual*. Ed. Kapelusz. Buenos Aires.
- ELIAS N. (1988) *El proceso de la civilización. Investigaciones sociogenéticas y psicogenéticas*. Ed. Fondo de Cultura Económica. Madrid.
- GRIGNON C. y PASSERON J. C. (1992) *Lo culto y lo popular*. Ed. La Piqueta. Madrid.
- GRIGNON C. (1993) *Cultura dominante, cultura escolar y multiculturalismo popular*. En Revista *Educación y sociedad*; núm. 12. Madrid.
- MIRANDA J. (1989) *El juego y la educación física. ¿Integración o revisión?* A Revista *Apunts*, núm. 16-17. Barcelona.
- RENSON R. (1991) *El retorno de los deportes y juegos tradicionales*. A Revista *Perspectivas de la actividad física y el deporte*; núm. 8. León.